

بررسی ماهیت فقهی بیمه

سهیلا عادل‌آبادی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد آستارا.

زهره حسینی

کارشناس ارشد فقه و حقوق اسلامی

◆ چکیده:

همراه تحولات سریع در جوامع بشری و گسترش روابط داخلی و خارجی و توسعه علوم و فنون، موضوعات تازه‌ای پدید آمده که دارای آثار تازه حقوقی، اقتصادی، فقهی و غیره است. امروزه مسائل نو و مستحدثی مطرح است که از جمله مسائل مستحدث، معامله بیمه است. قرارداد بیمه، یکی از موضوعات جدی این روزگار است که قلمرو وسیعی از زندگی فردی و اجتماعی افراد بشر را پوشش می‌دهد. فقهاء، درباره معامله بیمه، دیدگاه‌های چندگانه‌ای را طرح کرده‌اند.

با توجه به دیدگاه‌های مختلف، در این نوشته، سعی شده است دیدگاه کلی فقیهان و حقوقدانان اسلامی بررسی شود و بخش‌هایی به گزارش پژوهشی نسبت به شناخت وضعیت سازمان تأمین اجتماعی در سطح استانها اختصاص دارد. برای این منظور ۱۰ شاخص متداول و متعارف در حوزه‌های بیمه‌ای سازمان انتخاب شده تا ضمن شناسایی وضعیت سازمان در استان گیلان، سطح برخورداری استان از خدمات سازمان شناسایی شود.

کلمات کلیدی: بیمه، دیدگاه فقها، بیمه‌گذار، بیمه‌گرو، گزارش پژوهشی

(۱) طرح مسأله

ارزش بیمه را می‌توان از راه ریشه‌های پدیداری و آثار خارجی آن دریافت، و واقعیت آن است که امروزه نقش بیمه در بازسازی و به‌سازی اقتصاد رفتاری و دارایی‌ها از نقش (بانک) نیز پا را فراتر نهاده‌است، و واقعیت رشد و توسعه‌دنیای اقتصاد، (بیمه) را در کنار سه رکن رفاه، تامین اجتماعی، مالیه عمومی در جریان توسعه اقتصادی را نهاده تا بشر بتواند با (اطمینان و آرامش) به سوی عدالت و برابری اقتصادی و اجتماعی گام نهاد ضمن آنکه باید (بیمه) را از ضروری‌ترین اصول رفتار و مهمترین نهادهای ساختاری جامعه دینی دانست باید یادآور شد که این نوع رابطه اقتصادی نیز همانند بسیاری دیگر از روابط اقتصادی از گزند هرزه‌گری‌های اقتصادی که با ارزشهای دینی تناسب ندارد مصون نمانده است، به گونه‌ای که گاه‌شکل و یا اشکالی از آن آهنگ حفظ منافع انسان مسلمان و حفظ حیثیت انسانی را به نابودی می‌کشاند.

(۲) مفهوم بیمه

(بیمه) لغت رایجی است که در گفتارها و نوشتارها، گاهی در معنای لغوی و گاهی در معنای اصطلاحی بکار می‌رود مانند: بسم الله عامل قداست یافتن کار و بیمه کردن آن است و امام حسین (ع) باحماسه عظیمی که آفریده اسلام را برای همیشه بیمه کرد. البته در این جمله‌ها، مقصود، معنای لغوی بیمه به کسر باو فتح میم است که حفاظت و مصونیت در برابر خطر و زیان و خسارتی که ممکن است به جان یا مال او وارد شود، می‌باشد. (فرهنگ عمید، ۳۰۰) در مواردی مثل صنعت بیمه، قانون بیمه، عقد بیمه، بیمه و حکم آن در اسلام و نیز در اصطلاحات بیمه ای چون (بیمه گر)، (بیمه گذار) و (بیمه نامه)، معنای اصطلاحی بیمه مقصود است که در تمدن کنونی رواج یافته است.

و اما بیمه به معنای اصطلاحی آن، نوعی معامله و قرارداد است که تعهداتی را برای طرفین قرارداد بیمه الزامی می‌سازد و در عصر کنونی، نقش مهمی، در توسعه اقتصادی و اجتماعی ایفا می‌کند. بین معنای اصطلاحی بیمه، که نوعی تأمین و تعهد در پرداخت خسارت است، با معنای لغوی آن قرابت وجود دارد. (جمالزاده، ۲۴-۲۳)

۳) تاریخچه بیمه :

اندیشه بیمه به معنای حمایت از شخص زیان دیده، در تاریخ گذشته بشر، ریشه‌ای دیرینه دارد. این اندیشه نیز همچون سایر اندیشه‌های بنیادی نهادی اجتماعی، ادوار و مراحل را پشت سر گذاشته تا بصورت یک نظام و سازمان بیمه ای بصورت امروزی، دارای نظام قانونی و مقررات مدون درآمده است. نظام بیمه ای برای اولین بار در اواخر قرون وسطی در اروپا پدید آمد و اولین نظام بیمه ای که در تاریخ بیمه شناخته شده است، بیمه دریایی است، اولین و قدیمی‌ترین سند بیمه، مربوط به بیمه دریایی است. بدین گونه که برخی از سرمایه داران، سرمایه‌های معادل قیمت کشتی و محموله آن به صاحبان کشتی با بهره بالا و زیادتر از نرخ معمول می‌دادند. (خامنه‌ای، ۱۱) و متعاقب پیدایش بیمه دریایی، به موجب علل اقتصادی و اجتماعی و نیاز جامعه به امر بیمه، انواع دیگری از بیمه نیز پا به عرصه وجود گذاشت و به مرور، سرنشینان کشتی و دریا نوردان نیز تحت پوشش بیمه قرار گرفتند. بیمه عمر نیز یکی دیگر از انواع بیمه است که سابقه بیشتری نسبت به سایر بیمه ها دارد. و نخستین بیمه نامه نیز در زمان ملکه الیزابت اول صادر گردید که بصورت یک بیمه عمر زمانی ساده بود و زندگی بیمه گذار را برای مدت یکسال، تحت پوشش قرار می‌داد. نوع دیگر از بیمه، که مبانی اولیه آن نیز سازگارتر است و ایده تجارت و بازرگانی نیز در آن، راه ندارد، بیمه‌های اجتماعی است. (شیبانی، ۳)

۴) بیمه در کشورهای اسلامی :

علیرغم ادعای برخی مبنی بر پیدایش قرارداد بیمه از دنیای غرب، واقعیت آن است که مفاهیم موضوعی به کار گرفته شده در قضایای دینی از زمان شارع مقدس نافی ادعای فوق است، زیرا عناوینی همچون (ضمان جریمه) و (ضمان عاقله) نه تنها بیانگر وجود حقیقت (بیمه) انشائی و تکوینی از زمان شارع دینی است، بلکه بیمه را بعنوان (حق) یکی از حقوق اساسی انسان مسلمان و سایر انسانها در جامعه دینی می‌شمارد.

توجه به این نکته نیز ضروری است در بسیاری از حوادث تاریخ زمان شارع دینی می‌توان بنحوی عصاره مفهومی (بیمه) را یافت. بعنوان مثال، سخنان امیرالمؤمنین حضرت علی (ع) در تفسیح رها شدن کارگر ناکارای یهودی و تعیین سهمیه‌ای از بیت المال مسلمان برای تأمین معیشت زندگی وی تا پایان عمر و یا دستور آن حضرت به والی مصر مبنی بر قرار دادن سهمیه مالی از برای از کار

افتادگان، در ردیف بودجه‌بیت المال مسلمین و یا از درآمدهای مالیاتی کشور، و لو از هویت عقدی یا ایقاعی بیمه به دور است و صرفاً بیانگر وظایف حکومت دینی در قبال افراد فوق الذکر می‌باشد، ولی به روشنی گویای پیام مفهومی بیمه نیز می‌باشد. از این جهت نیز فرهنگ رسانان وارداتی اقتصاد بیمه نمی‌توانند به وجود ابداعی بیمه در فرهنگ غرب اصرار ورزند و نبود آن را در فرهنگ اقتصادی شیعه را نقصانی بر آن پندارند، که در فرض نبود نیز باز نقصانیتی نیز نمی‌بود. (پژوهشکده اقتصاد دینی امام رضا (ع)، ۲۶-۳۵)

۵) عقد بیمه :

اولین بحثی که در باب بیمه از دیدگاه فقه مطرح است، این است که بیمه داخل در یکی از عقود معهود در فقه هست یا نه؟ عبارت دیگر می‌توان گفت که در فقه یک سلسله عقود و معاملات وجود دارد، آیا بیمه را می‌توان داخل در یکی از آنها دانست یا خیر؟ (مطهری ص ۲۹۲)

بدون شک از نظر عرف و قانون، عنوان عقد، بر بیمه صادق است .

ماده ۱۸۳ قانونی مدنی (عقد) را چنین تعریف کرده است: (عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و مورد قبول آنها باشد). (کاتوزیان ۱۹۶-۱۹۵)

این تعریف معیاری برای تشخیص عقد از غیر آن است و شامل همه عقود معاوضی و غیر معاوضی، که عنصر تعهد در آنها دخیل است، می‌شود .

در ماده ۱ قانون بیمه نیز عنوان عقد، صراحتاً در تعریف بیمه ذکر شده است: «بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می‌کند در ازای دریافت وجه یا جوهی از طرف دیگر، در صورت وقوع یا بروز حادثه، خسارت وارده بر او را جبران نموده یا وجه معینی بپردازد. (مجموعه قوانین بیمه ۵)

با توجه به تعریف فوق، بیمه از نظر حقوقی قراردادی است که بین دو شخص یعنی بیمه‌گر و بیمه‌گذار، منعقد می‌شود. شخص اول تعهد می‌کند در برابر دریافت مبلغی بنام حق بیمه، خسارت وارده بر شخص دوم را جبران کند. اطلاق عقد بر بیمه، جنبه حقوقی آن را نشان می‌دهد و اطلاق معامله بر بیمه، چهره و رنگ اقتصادی بیمه را بازگو می‌کند، چون اصطلاح معامله، از لحاظ عرف و قانون به عقود مالی و معاوضی اطلاق می‌شود. (م)

۶) آیا بیمه عقد لازم است یا جایز؟

مطلب دیگر اینکه اگر ما بیمه را داخل در یکی از معاملات بدانیم، در احکام تابع آن معامله خواهد شد. در باب عقود گفته شده است که عقد بر دو قسم است: عقد لازم و عقد جایز. عقد لازم یعنی عقد غیرقابل برگشت. به این معنی که طرف بعد از اینکه معامله را انجام داد، دیگر نمی‌تواند آن را فسخ کرد. عقد جایز یعنی عقد قابل برگشت. یعنی هرگاه بخواهد آن را بهم بزند، می‌تواند. مثلاً بیع عقد لازم و وکالت عقد جایز است.

این مسئله در فقه مطرح است که اصل در همه عقود لازم است، اصل اولی در همه عقدها لازم بودن است مگر اینکه دلیلی بر جایز بودن داشته باشیم. بنابراین اگر ما معامله بیمه را معامله بی‌مانعی تشخیص دهیم، معامله غیر قابل برگشت هم هست. یعنی بیمه گر یا بیمه گذار حق ندارد بعد از بستن قرارداد معامله، آن را بهم بزند، مگر دو طرف حاضر بشوند که در این صورت اسم آن اقاله یا تقایل می‌باشد یعنی دو طرف می‌خواهند معامله را بهم بزنند. پس، از جمله خصوصیات عقد بیمه این است که عقد لازم است (مطهری، ۲۹۷-۲۹۶).

۷) ارکان عقد بیمه

از تعریف بیمه مشخص شد که عقد بیمه همه ارکان تشکیل دهنده عقد را دارا است. ارکان عقد بیمه عبارتند از: (پژوهشکده اقتصادی دینی امام رضا (ع)، ۲۴-۲۳)

الف- انشای عقد بیمه: قرارداد یا پیشنهاد بیمه گذار (ایجاب) و پذیرش بیمه گر (قبول) منعقد می‌شود. در عمل، پیشنهاد بیمه گذار بصورت تکمیل و امضای فرم پیشنهاد بیمه انجام می‌شود، اما قبول بیمه، پس از بررسی و ارزیابی پیشنهاد بیمه و تعیین نرخ و شرایط بیمه تحقق پیدا می‌کند.

ب- متعاقدین (بیمه گر و بیمه گذار): یکی از دو طرف عقد بیمه، بیمه گذار است که مسئول ایفای تعهد منظور در قرارداد بیمه است. طرف دیگر عقد بیمه، بیمه گذار است.

ج- مورد عقد بیمه: عقد بیمه، مانند دیگر عقود، دارای موضوعی است که عقد برای آن واقع می‌شود (مفقود علیه). بیمه شده یا موضوع بیمه، گاهی مال است و گاهی شخص و گاهی با مسئولیت مدنی فرد.

د- عوضین در عقد بیمه: بدلیل معاوضی بودن عقد بیمه، عوضین در آن، از عناصر سازنده طبیعت بیمه هستند. عوضین در بیمه، از سوی بیمه گذار، پرداخت حق و قسط بیمه است و از سوی بیمه گر، تعهد به پرداخت خسارت است. (جمالزاده، ۲۴۰-۲۳۸)

۸) آیا بیمه معامله معلومی است؟

علت اینکه مطلب را اینطور بیان می‌کنیم آن است که از اصول مسلم فقه ما این است که دو متن قرارداد در هیچ عقدی نباید جهالت و حالت شانس وجود داشته باشد یعنی معامله باید با چشم باز و از روی دانائی صورت بگیرد. مثلا اگر در عقد نکاح پدر بگوید: یکی از دو دختر خویش را به عقد ازدواج تو درمی‌آورم، او هم بگوید قبول کردم و بعد انتخابش با آن پدر یا با خود زوج باشد، چون یک امر مجهول است، باطل می‌شود.

در باب بیمه ممکن است کسی بگوید این عقد، معاوضه‌ای است میان دو امر مالی: از یک طرف حق بیمه‌ای که بیمه گذار می‌دهد و از طرف دیگر آن پول احتمالی که بیمه گر تعهد کرده در صورت خسارت بپردازد. دو طرف می‌شود پول اگر واقعا ماهیت بیمه معاوضه میان چنین دو پولی است، این معامله روی اصول فقهی باطل است زیرا یکی از آن موانع را دارد. که شبیه قمار می‌شود. یعنی یک امر مجهول، حق بیمه‌ای که می‌دهیم معلوم است ولی در مقابل، چه می‌خواهیم بگیریم. آیا اصلا در این مدت خسارت وارد خواهد شد که پرداخت شود یا نه؟ که در این صورت اصلش مجهول است. بعلاوه به فرض اینکه در طول این مدت خسارتی وارد شود این خسارت چقدر خواهد بود؟ هم اصلش که چیزی پرداخت نمی‌شود مجهول است و هم مبلغش در اینجا یک طرف مشخص نیست. ولی اگر ماهیت بیمه آن چیزی باشد که بیان شد در واقع بیمه معامله میان دو پول نیست که بعد بگوئیم یک طرفش مجهول است یا نه. جنبه عقلانی بیمه که عقد اقدام به بیمه می‌کنند، تامین پیدا کردن از ورشکستگی عمل خسارت زیاد، بیچارگی در زمان از کار افتادگی و... می‌باشد. پولی که بیمه گر می‌دهد، طرف معامله و یکی از عوضین نیست. آنچه که بیمه گریه بیمه گذار می‌دهد خود تامین است. همان تعهدش ارزش دارد. در مقابل این تعهد بیمه گذار حق بیمه می‌دهد. ارزش، متعلق بخود تعهد است. بیمه گذار پول می‌دهد که ارزش مادی دارد و بیمه گر تعهد. تعهد یک امر مشخص است. اگر عقلا چنین معامله‌ای را اختراع کرده باشند که در مقابل تعهد، پول بدهند، چون تعهد یک امر مشخصی است، هیچ یک از موانعی که در

فقه مسطور است، در اینجا وجود ندارد و معامله، معامله صحیحی است. بنابراین یکی از مشکلاتی که در باب بیمه هست یعنی مشکل مجهول بودن، به این طریق حل می‌شود. (مطهری، ۳۰۴-۳۰۳) و البته، باید خاطر نشان کرد، با اطلاق و عمومی که در روایات مربوط به قاعده ضمان ید دیده می‌شود به نظر می‌رسد اعم از اینکه تصرف مال عالما یا از روی جهل باشد در هر دو صورت موجب ضمان است. (محقق داماد، ۸۰)

۹) زمان بیمه

مشکل دیگر که این هم البته چندان مشکلی نیست و فقط موضوع را باید طرح کرد این است که در معاملات، همانطور که عوضین باید مشخص و معین باشند، اگر زمان در آن دخالت دارد، زمان هم باید مشخص باشد و نمی‌تواند مجهول باشد. مثلاً در بیع زمان دخالت ندارد ولی در اجاره زمان دخالت دارد. در هر جا که زمان دخالت دارد، مدت، از اول تا به آخر باید مشخص باشد. اگر مدت مشخص نباشد، باز معامله مجهول می‌شود. بیمه هم جزء معاملاتی است که زمان در آن دخالت دارد، مدتش باید مشخص باشد. اگر زمان بیمه مشخص نباشد، باطل است. از جمله خصوصیات بیمه مشخص بودن زمان آن است. (مطهری ۳۰۴-۳۰۵)

۱۰) بیمه و عقود معین

با توجه به ماهیت خاص بیمه، برخی از فقیهان و حقوقدانان اسلامی، بیمه را عقد مستقل دانسته‌اند و با استناد به عمومات و ادله صحت عقود و معاملات، بر درستی عقد بیمه استدلال کرده‌اند، اما برخی از ایشان یا به دلیل اینکه ادله صحت عقود را شامل عقود مستحدث، از جمله عقد بیمه، نمی‌دانند و یا به دلیل اینکه اشکالهایی مانند غرر، جهالت و تعلیق، که به عقد بیمه گرفته شده، به نظر ایشان قابل دفع نیست، سعی کرده‌اند عقد بیمه را با دیگر عقود معهوده فقهی، مانند ضمان، صلح، جعاله و هبه مشروطه، مقایسه کرده و از راه انطباق عقد بیمه با آن عقود، عقد بیمه را تصحیح کنند، چون اعتبار این عقود قطعی است و شروط شرعی در این عقود، سهل‌تر است و قانونگذار در مورد این عقود، سختگیری نکرده است. (جمالیزاده، ۴۱۳)

(۱۱) بیمه یک معامله مستقلی است

اما باید گفت که بیمه بعنوان یکی معامله مستقل هیچ اشکالی ندارد و اساساً ضرورتی ندارد که اسمش را ضمان، هبه، جعاله، مضاربه و... بگذاریم. خودش یک معامله مستقل است و همان چیزی است که امروزه آن بیمه می‌گویند و شامل همه اقسام بیمه هم می‌شود و جامع مشترک همه آنها تأمین بودن آنست. زیرا کار اساسی بیمه گر در مقابل آن حق بیمه می‌گیرد، همان تأمین است و در واقع با تعهدی که می‌کند، یک امر معنوی و غیر مادی به بیمه گذار می‌دهد و حق بیمه در مقابل این تأمین و این حالت روحی و معنوی، پرداخت می‌شود. (مطهری، ۳۰۲)

(۱۲) اصول بیمه‌ای

عقد بیمه، علاوه بر این که تابع قواعد کلی قراردادها است، به دلیل طبیعت خاص بیمه، اصول ویژه‌ای در مورد بیمه لازم الزاماً می‌باشند که به اصول بیمه‌ای معروفند .
 (۱) اصل حسن نیت: قاعده کلی در هر عقدی این است که طرف قرارداد، هنگام انعقاد عقد، توجه و آگاهی از مفاد قرارداد داشته باشد و برای طرف دیگر جایز نیست که او را اعمال کند و چیزی بر خلاف واقع جلوه دهد.

از این رو، بیمه گذار در پاسخ پرسش‌های بیمه گر باید او را کتباً از همه کیفیاتی که در مورد خطر اطلاع دارد، آگاه سازد.. (جمالیزاده، ۹۶-۹۵)

در ماده ۱۲ قانون بیمه ذکر شده است که: (هر گاه بیمه گذار عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا عمداً اظهارات کاذب بنماید و مطالب اظهار نشده یا اظهارات کاذبه طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده، یا از اهمیت آن در نظر بیمه گر بکاهد، عقد بیمه باطل خواهد بود حتی اگر مراتب مذکور تأثیری در وقوع حادثه نداشته باشد.) (فصلنامه بیمه مرکزی ایران، ص ۱۲، مجموعه قوانین بیمه، ص ۷)

و از طرفی، بیمه گر نیز موظف است در سند بیمه (بیمه نامه) هر آنچه که نشان دهنده تعهدات او است، چه از لحاظ کیفی و چه از لحاظ کمی، به وضوح ذکر کند و مواردی را که به نحوی از انحاء در صورت بروز حادثه می‌تواند در پرداخت خسارت مؤثر باشد، در بیمه نامه قید کند، بطوری که تعهدات و حدود مسئولیت بیمه گر از هر جهت برای بیمه گذار معین و مشخص باشد.

۲) اصل نفع بیمه ای قرارداد بیمه زمانی معتبر است که نفع بیمه ای عقلایی در آن وجود داشته باشد. عقد بیمه باید برای بیمه گذار فایده و نفع بیمه ای داشته باشد والا رکن اساسی بیمه از بین رفته و بیمه باطل می‌گردد.

۳) اصل جبران خسارات یا اصل غرامت: در بیمه، چون هدف، تأمین دادن به بیمه گذار است و حاصل قرارداد بیمه نباید به جز این باشد و بیمه برای بیمه گذار نمی‌تواند جنبه استرلاحی داشته باشد، از اینرو، اصل غرامت بعنوان یکی از اصول مهم بیمه شمرده شده است.

۴) اصل جانشینی: اصل جانشینی عبارت است از حقوق عرفی و قانونی، که به استناد آن، بیمه گرمی‌تواند پس از پرداخت غرامت به بیمه گذار، به نمایندگی از طرف وی شخص یا اشخاص ثالثی را که مسئول خسارت وارده به بیمه گذار بوده‌اند به نفع خود تعقیب قانونی کند و برای این کار، اجازه دارد که از حقوق بیمه گذار، علیه شخص یا اشخاص ثالث استفاده کند.

۵) اصل نسبیّت در خسارت: ماهیت مبلغ بیمه ای در بیمه از ضرر و زیان، مانند بیمه های بازرگانی، بیمه آتش سوزی و دزدی با مبلغ بیمه در بیمه های اشخاص، متفاوت است. در بیمه عمر، سرمایه بیمه، طبق مورد توافق پرداخت می‌گردد و ملاحظه زیان و ضرر، مبنای محاسبه مبلغ بیمه ای در بیمه عمر قرار نمی‌گیرد. هدف در بیمه های عمر ایجاد پشتوانه مالی و سرمایه‌ای برای روزهای ناتوانی و سخت زندگی است که در آمدها در ایام سختی و پیری کاهش می‌یابند. از اینرو، بیمه عمر جنبه پس انداز دارد. اما در بیمه از ضرر، در بیمه اموال و اشیاء مبلغ بیمه ای بر پایه خسارت تعیین می‌شود و صرفاً جنبه جلوگیری از زیان و خسارت دارد و جنبه انتفاعی و استرلاحی برای بیمه گذار در بیمه عمر وجود ندارد. (جمالیزاده ۱۰۱-۹۷)

۱۳) اقسام بیمه

بطور کلی می‌توان بیمه هایی را که ناشی از جامعه‌گرایی و حس حمایت جامعه از افراد خسارت دیده و زیان کشیده است، از بیمه هایی که ناشی از حس (خودخواهی) و حفظ منافع شخص خود است (بیمه‌های خصوصی) جدا دانست و بنابراین مبنای بیمه را به دو بخش: بیمه های عمومی و بیمه های خصوصی (پیش بینی) تقسیم کرد. (م)

۱۴) بیمه های اجتماعی (عمومی)

در حقوق اسلام بیمه های اجتماعی بر دو دسته است: اول آن قسمت که به عهده حکومت

اسلامی است. دوم - آنچه به عهده جامعه و خود مردم است .

دسته اول تابع نظام عمومی حکومت و اجباری است و باید از بودجه عمومی کشور (بیت المال) و درزیر نظر حاکم شرع پرداخت شود .

می‌دانیم که بیت المال یعنی بودجه و مخارج حکومت اسلامی از طریق درآمدهای مختلف دولت است که عبارتند از: زکات، خمس، خراج، جزیه، فنی و انفال، اموال بلاصاحب، تبرعات .

غیر از درآمدهای عادی دولتی، حاکم شرع می‌تواند و حق دارد برای ایجاد تعادل در ثروتهای شخصی و عمومی و جلوگیری از توزیع نامتناسب درآمدها و تأمین کامل هزینه‌های عمومی بقدر نیاز خود اموال ثروتمندان مالیاتهای دیگر دریافت نماید و این در صورتی است که علاوه بر وجود ضرورات و مجوزات قانونی خود ثروتمندان نیز به اراده و میل خود اقدام به کمک به اجتماع نکرده باشند. (جمالزاده، ۱۱۷-۱۱۵)

۱۵) بیمه خصوصی

بطور کلی انواع بیمه خصوصی را می‌توان به دو بخش عمده تقسیم کرد :

۱- بیمه اشخاص

۲- بیمه اموال (م)

در بیمه اشخاص، موضوع بیمه شخص بیمه‌گذار یا شخص دیگری است که در آن شخص مورد نظر از خطراتی که جان یا سلامتی یا سلامت اعضاء او را تهدید می‌کند بیمه می‌شود. عقد این گونه بیمه را نباید عقد معوضی دانست زیرا ضرر جانی یا سلامت تن و اعضاء را نمی‌توان سنجید و تقویم کرد و عوض آن را پرداخت. این گونه عملیات بیمه را باید به حساب (خدمات) گذاشت بیمه اشخاص را می‌توان به اقسام دیگری تقسیم کرد مانند بیمه عمر (زندگی) - بیمه تصادفات .

۱۶) بیمه عمر

این گونه بیمه نیز بر دو قسم است: اول آنکه بیمه‌گر مبلغ مورد قرارداد را در تاریخ مرگ بیمه‌گذار پرداخت کند. دوم آنکه بیمه‌گر آن مبلغ را در تاریخ معینی که در قرارداد تعیین شده، به شرط آنکه بیمه‌گذار در آن تاریخ نمرده باشد، پرداخت کند.

که البته از نظر فقهی در اینگونه بیمه اشکال وجود دارد زیرا اساس چنین بیمه ای ربا است و بیمه در آن یک امر فرعی است. در بیمه به شرط فوت چنین قرارداد بسته می‌شود که مثلا از حالا تا ده سال دیگر، ماهانه یا سالانه فلان مبلغ می‌پردازد و اگر در خلال این مدت فوت کرد، مؤسسه بیمه متعهد است که فلان مبلغ به ورثه او بپردازد. این در صورتی است که خودش پول بیمه را بدهد. گاهی شخص سومی نیز شخص دیگر را به شرط فوت بیمه می‌کند. مؤسسه بیمه می‌گوید من برای فلان کس سالی فلان مبلغ می‌پردازم به شرط اینکه اگر او در این بین فوت کرد، تو این مقدار به من بدهی. در این صورت شخص بیمه شده دیگر طرف بیمه نیست بلکه خودش موضوع بیمه می‌شود. قهراً اینگونه بیمه‌ها ممکن است از نظر اخلاقی اندکی مذموم باشد و لااقل مکروه باشد و بلکه شدیدتر از مکروه، چون در فقه، معاملاتی که خود به خود سبب می‌شود که انسان آرزویی بکند که آن آرزو به نفع مردم نیست، چندان مطلوب نیست، مثل کفن فروشی.

در بیمه به شرط حیات قضیه بر عکس است. این نوع بیمه ممکن است از نظر بیمه گر غیر اخلاقی باشد. بیمه به شرط حیات به این صورت است که شخص خود را برای مدت معین بیمه می‌کند که اگر در این مدت فوت نکرد، مؤسسه بیمه فلان مبلغ به او بپردازد. در اینجا مؤسسه بیمه است که آرزو می‌کند بیمه‌گذار در این مدت بیمه بپردازد تا چیزی از او نگیرد. از این جهت باز یک امر خلاف اخلاقی می‌شود.

و همچنین بیمه هایی که در آنها حق بیمه یکجا پرداخت می‌شود و بعد بیمه گر در موعد مقرر همان پول را می‌پردازد با حساب نزولش و با یک مبلغ اضافه، می‌توان گفت که شرعا درست نیست یعنی ماهیت اصلی این کار ربا و نزول است و در کنار نزول و فرع پول، مسئله بیمه ای هم قرار گرفته است. به همین جهت در اینگونه بیمه ها علی الظاهر اشکال و شبهه‌ای پیدا می‌شود. (مطهری، ۳۰۶، ۳۰۷)

۱۷) بیمه مسئولیت یا بیمه شخص ثالث:

بیمه مسئولیت یا در اصطلاح امروز بیمه شخص ثالث، مسئله بسیار دامنه داری در فقه است و آن بدین صورت است که هر خسارتی را که به بیمه‌گذار بر می‌گردد بیمه گر متحمل می‌شود. مثلا بیمه گراتومبیلی را بیمه می‌کند که اگر بوسیله این اتومبیل به اتومبیل دیگری صدمه وارد شد، خسارت آن اتومبیل دیگر را بپردازد. در موضوع بیمه، مسلم هیچ بیمه ای شامل خسارت وارد

کردنهای عمدی نمی‌شود. اگر غیر از این باشد، همه نظمها مختل می‌شود. یعنی هیچ گاه مؤسسه بیمه اینطور بیمه نمی‌کند که من اتومبیل تو را بیمه می‌کنم حتی اگر عمداً آن را آتش زدی پولش را به تو بدهم. در قوانین بیمه هم می‌گویند یکی از شرایط بیمه این است که خسارت را صاحب مال عمداً وارد نکرده باشد.

این مسئله از نظر فقه اینطور مطرح است که در خسارتهای غیر عمدی که انسان بر شخص دیگر وارد می‌کند، حدود ضمانش چقدر است؟ کسی که خسارت وارد کرده، خودش باید ضامن باشد تا بیمه گر از طرف او عهده دار شود. اگر شرعاً ضامن نباشد، مؤسسه بیمه چه چیزی را می‌خواهد بدهد؟ و اگر این دومورد مشخص شود، بیمه شخص ثالث هیچ اشکالی ندارد زیرا مؤسسه بیمه شرط می‌کند اگر شما مقصر در حادثه بودید، پول آن را می‌پردازیم و مسئله تفسیر در صورتی مورد قبول است که هماهنگ با ضوابطی باشد که در فقه و قانون ایجاد شده است. (همان، ۳۱۰-۳۰۹)

۱۸ (بیمه اموال

در بیمه اموال موضوع بیمه، مال التجاره یا اثاث و اموال یا نقدینه و گاو صندوق و امثال اینهاست که در آن اموال مزبور از خطراتی خارجی که به نابودی یا ایراد ضرر و ایجاد خسارت برای صاحب آن منتهی می‌گردد، بیمه می‌شود، به این معنا که در صورت بروز خطر و ایجاد ضرر و خسارت بیمه گر متعهد شود که عوض قیمت تلف شده را به بیمه گذار بپردازد.

۱۹ (بیمه تعاونی

بیمه تعاونی که بیمه متقابل یا متبادل نیز نامیده می‌شود، نوعی شرکت بیمه ای محدود است که بین اعضای یک صنف که دارای حرفه مشخصی هستند، تشکیل می‌شود تا بین خودشان در برابر خطرهایی که در معرض آن قرار می‌گیرند، مشارکت و همکاری کنند و در تأمین خسارتهای وارده به هر یک از اعضای صنف، یکدیگر را یاری رسانند و خسارت او را جبران کنند. سرمایه اولیه جمعیت‌های بیمه تعاونی معمولاً از طریق سرمایه گذاری هیئت مؤسس و یا قرض گرفتن و پرداختن حق عضویت سرانه جمعیت، تأمین می‌شود.

انگیزه اعضای جمعیت‌های تعاونی از مشارکت در اینگونه طرح‌ها، انتفاع و سود مشخصی نیست. اینها سهامدارانی هستند که به منظور همکاری و همیاری و منافع کلی بین خودشان، وارد این جمعیت‌ها شده‌اند. در این نوع بیمه، بیمه‌گذار، بیمه‌گر، بیمه‌شده و کارگذاران بیمه، همگی عضو جمعیت هستند که به منظور همکاری و همیاری و منافع کلی بین خودشان، وارد این جمعیت‌ها شده‌اند. در این نوع بیمه، بیمه‌گذار، بیمه‌گر، بیمه‌شده و کارگذاران بیمه، همگی عضو جمعیت هستند و در واقع، بیمه‌گری و بیمه‌گذاری بین اعضاء مبادله می‌شود. از اینرو، این نوع بیمه را بیمه تبادلی نامیده‌اند. که از نظر فقه هیچ اشکالی بر بیمه تعاونی وارد نیست. (جمالزاده، ۱۲۳-۱۱۸)

سطح برخورداری استان گیلان از خدمات سازمان بیمه

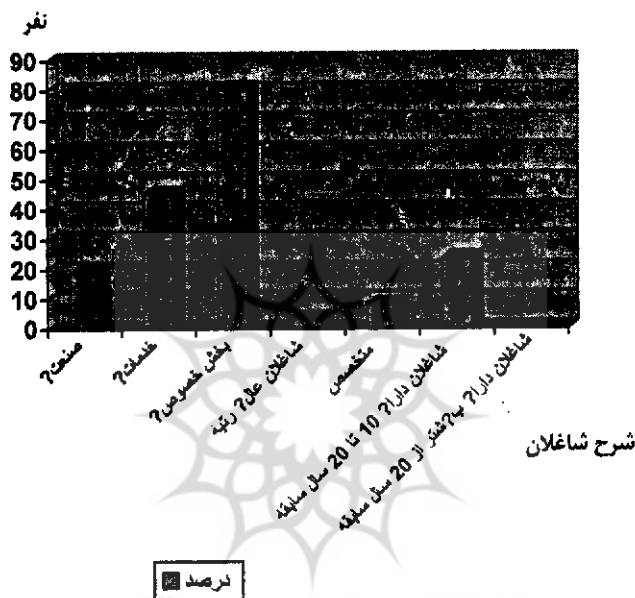
در این بخش گزارش پژوهشی نسبت به شناخت وضعیت سازمان تامین اجتماعی در سطح استان‌ها اختصاص دارد. برای این منظور ۱۰ شاخص متداول و متعارف در حوزه‌های بیمه‌ای و درمانی سازمان انتخاب شده تا ضمن شناسایی وضعیت سازمان در استان گیلان، سطح برخورداری استان از خدمات سازمان شناسایی شود.

جدول ۱- میانگین مساحت شهرستانها	
استان	شرح
۱۳۹۵۲	مساحت (کیلومتر مربع)
۱۶	تعداد شهرستانها
۸۷۲	میانگین مساحت شهرستانها (کیلومتر مربع)

با وجود ۸۶/۰ درصدی مساحت استان از خاک کشور، سهم استان از شهرستانهای کشور ۵/۵ درصد (۱۶ شهرستان) می‌باشد.

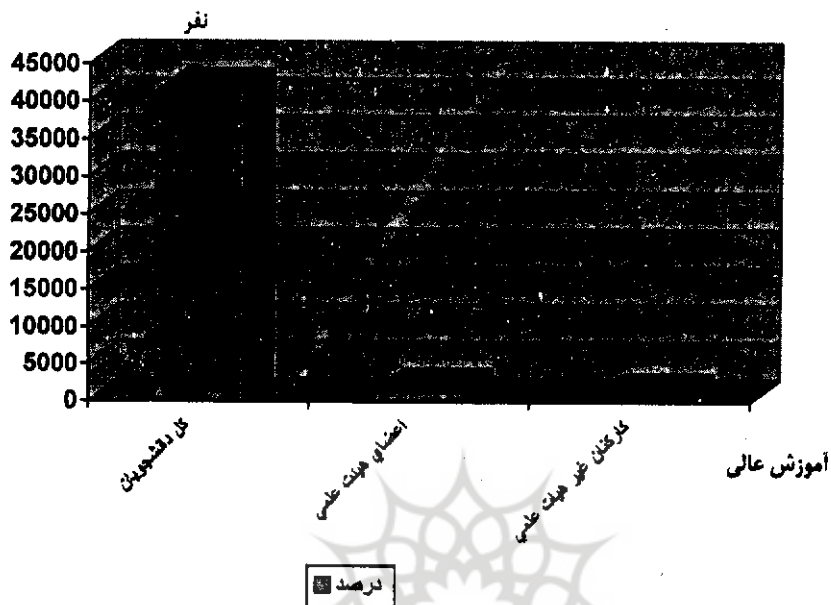
جدول ۲- اطلاعات جمعیتی	
استان	شرح
۲۲۹۵۷۸۶	جمعیت (نفر)
۳/۶	سهم جمعیتی استان (درصد)
۱۰۷۵۳۱۹	جمعیت شهری (نفر)
۴۶/۸	نرخ شهرنشینی (درصد)
۳۳۲۴۷	تعداد نوزادان متولد شده طی سال در استان (نفر)
۱۴/۵	نرخ خام زاد و ولد (در هر هزار نفر)

طبق جدول شماره ۲، استان گیلان ۶/۳ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است. سهم جمعیت شهری از کل جمعیت استان ۸/۴۶ درصد می‌باشد که از نرخ شهرنشینی کشور به میزان ۵/۱۴ درصد کمتر است .
محور - ۱ (اطلاعات نیروی انسانی)

نرخ فعالیت اقتصادی در استان (۹/۴۰ درصد) به میزان ۶/۵ درصد از نرخ فعالیت در کشور بیشتر است که مؤید توان بالقوه عامل نیروی انسانی استان در فعالیت‌های اقتصادی می‌باشد .

محور ۲- (آموزش عالی)

جدول ۳- میانگین مشتریان هر شعبه

کشور	استان	شرح
۳۶۵۱۹۲۸۷	۷۴۵۶۸۷	افراد تحت پوشش (نفر)
۴۳۸	۲۱	تعداد شعب
۶۰۵۴۶/۳	۳۵۵۰۸/۹	میانگین مشتریان هر شعبه (نفر)

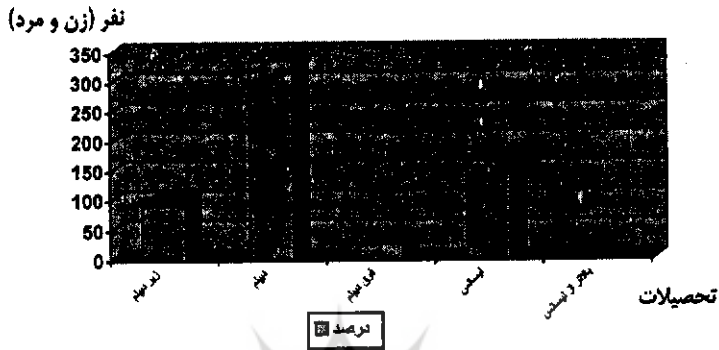
استان گیلان ۲/۸ درصد از افراد تحت پوشش و ۴/۸ درصد شعب در کشور را به خود

اختصاص داده است.

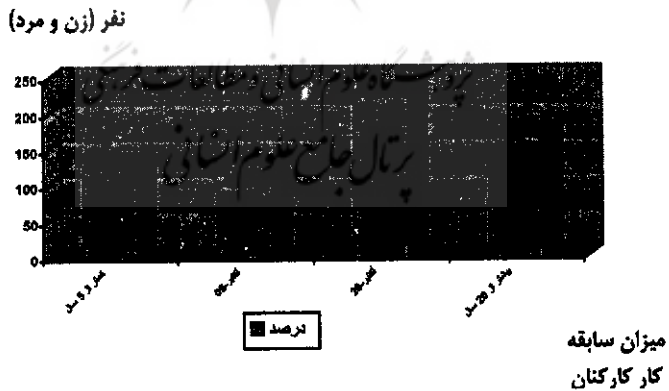
جدول ۴- نسبت مشتریان به کارکنان

کشور	استان	شرح
۳۶۵۱۹۲۸۷	۷۴۵۶۸۷	افراد تحت پوشش (نفر)
۱۵۹۶۱	۶۳۳	تعداد کارکنان بیمه ای (نفر)
۱۶۶۱/۵	۱۱۷۸	نسبت مشتریان به کارکنان (نفر)

کارکنان بیمه ای استان ۴ درصد از تعداد کارکنان بیمه ای در کشور افراد تحت پوشش استان ۲/۸ درصد از رقم مشابه در سطح کشوری است. در مجموع نسبت مشتریان به کارکنان بیمه ای استان معادل ۷۱ درصد این نسبت در سطح کشور است.
محور ۳- (سطح تحصیلات کارکنان)

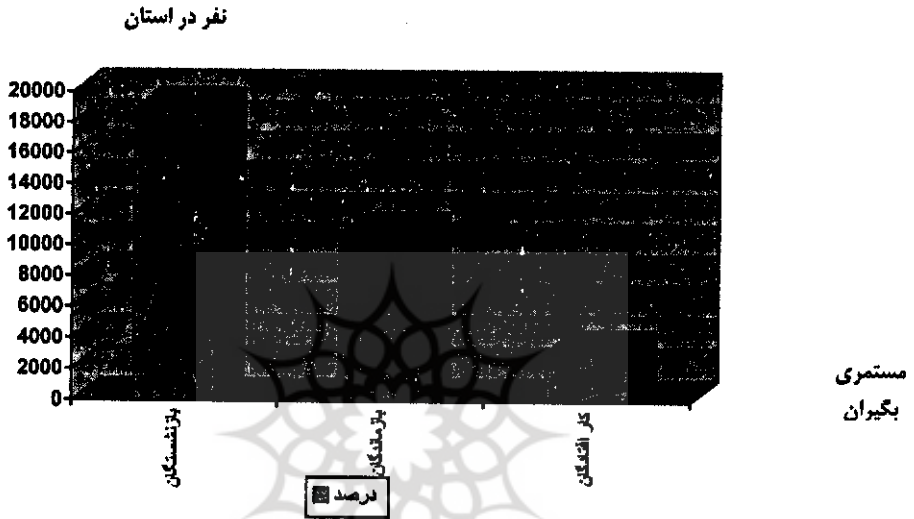

استان گیلان ۸/۲ درصد از افراد تحت پوشش و ۸/۴ درصد شعب در کشور را به خود اختصاص داده است.
محور ۴- (میزان سابقه کارکنان)

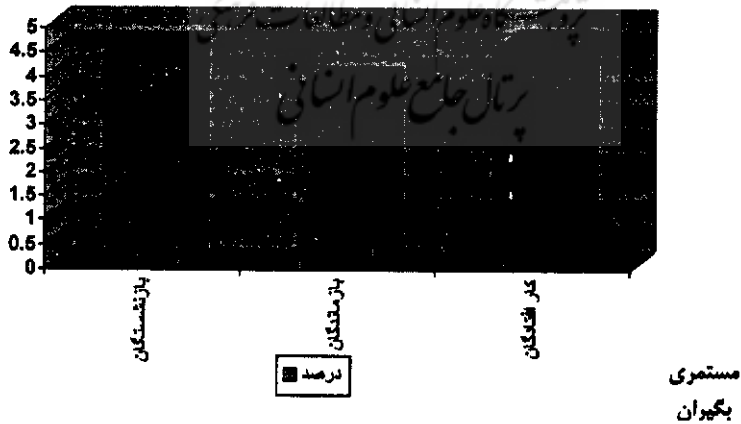

اطلاعات محور ۴ نشان می‌دهد، در بخش بیمه‌ای ۵/۲۰ درصد دارای سابقه کار کمتر از ۵ سال، ۶/۱۶ درصد بین ۵ تا ۱۰ سال، ۳۶ درصد بین ۱۰ تا ۲۰ سال و ۹/۲۶ درصد بالای ۲۰ سال می‌باشند.

محور ۵-۱ (تعداد مستمری بگیران در استان)

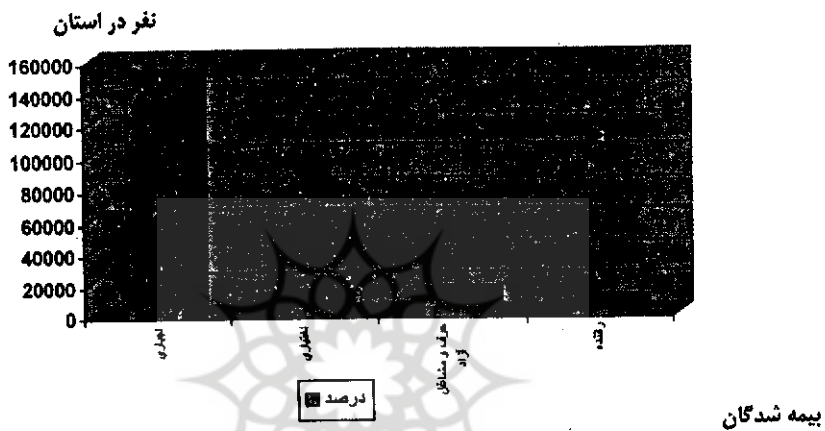

محور ۵-۲ (سهم استان در مستمری بگیران)

بر اساس محور ۵-۱ و ۵-۲ از مجموع تعداد ۳۲۷۵۲ نفر مستمری بگیر اصلی استان، ۵/۵۷ درصد بازنشسته، ۹/۳۲ درصد بازمانده و ۶/۹ درصد از کار افتاده هستند. سهم استان از تعداد مستمری بگیران بازنشسته کشور ۵/۴ درصد، از تعداد مستمری بگیران بازمانده کشور ۸/۳ درصد و از تعداد مستمری بگیران از کار افتاده کشور ۶/۴ درصد می‌باشد.

محور ۶-۱ (وضعیت بیمه شدگان به نفر)

محور ۶-۲ (سهم استان از بیمه شدگان)

با وجود حضور ۵/۴ درصد از جمعیت فعال کشور در استان گیلان سهم بیمه شدگان استان از کل کشور در مجموع ۸/۲ درصد می‌باشد. طبق محور ۶-۱، از این تعداد ۸۶ درصد بیمه شده اجباری، ۵ درصد بیمه شده اختیاری، ۶ درصد بیمه شده حرف و مشاغل آزاد و ۳ درصد بیمه شده راننده می‌باشند، که در این بین، طبق محور ۶-۲ بیشترین سهم به ترتیب برای بیمه شدگان اجباری، حرف و مشاغل آزاد، اختیاری و رانندگان می‌باشد. سهم استان از بیمه شدگان اجباری، اختیاری، حرف و مشاغل آزاد و راننده کشور به ترتیب ۸/۲، ۵/۳، ۹/۲ و ۷/۱ درصد می‌باشد.

نتیجه کار پژوهشی :

با توجه به اینکه افراد تحت پوشش سازمان بیمه تأمین اجتماعی استان گیلان ۷۴۵۶۸۷ نفر می‌باشد و به عبارت دیگر ۸/۲ درصد از افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی استان است ولی باید توجه داشت که بسیاری از افراد که خواه بصورت اجباری و یا بطور اختیاری تحت پوشش بیمه این سازمان درآمده است، بعد از مدتی یا به علت اخراج از اداره، کارخانه، کارگاه، شرکت و... یا بخاطر عدم تمکن مالی و کمبود درآمد نتوانسته‌اند هر ماه حق بیمه خود را پردازند و به روند خود تا موعد مقرر ادامه بدهند به همین علت از تحت پوشش سازمان بیمه تأمین اجتماعی بیرون آمده‌اند. و کلیه پولی که می‌توان گفت چندین سال به حساب این سازمان وایز کرده‌اند باطل شده و حتی بعد از سه ماه نام و تمام سوابق شخص بیمه گذار حذف می‌شود و چیزی به او مسترد نمی‌شود. اما باید گفت این مورد از نظر فقهی اشکال دارد چرا که در این میان ضرر و زیان فراوانی متوجه شخص بیمه گذار شده است و تمامی سود و منفعت عائد سازمان بیمه تأمین اجتماعی شده است که طبق قاعده لاجرح و لا عسر فی الاسلام ما چنین ضرر و زیانی را نمی‌توانیم بپذیریم. (م)

فهرست منابع:

- ۱- جمالیزاده احمد، بررسی فقهی عقد بیمه، چاپ اول، کتاب قم، ۱۳۸۰ قم.
- ۲- مطهری مرتضی، ربا - بانک - بیمه، چاپ اول - انتشارات صدرا - ۱۳۶۴ تهران.
- ۳- خامنه‌ای سید محمد، بیمه در حقوق اسلام، چاپ دوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۰ تهران.
- ۴- شیبانی، احمد علی، تاریخچه پیدایش و تحول بیمه، مدرسه عالی بیمه تهران، ۱۳۵۲ تهران.
- ۵- محقق داماد سید مصطفی، قواعد فقه بخش مدنی (۲)، چاپ دوم، انتشارات سمت، ۱۳۷۶ تهران.

- ۶- کاتوزیان ناصر، قانون مدنی، چاپ ششم، نشر میزان، ۱۳۸۱ تهران .
- ۷- تألیف، پژوهشکده اقتصادی دینی امام رضا (ع)، اقتصاد دینی بیمه، چاپ اول، ۱۳۷۷ قم.
- ۸- عمید حسن، فرهنگ لغت، چاپ نهم، انتشارات امیر کبیر، تهران ۱۳۷۲ .
- ۹- موسوی بجنوردی سید محمد، قواعد فقهیه، چاپ دوم، انتشارات میعاد، ۱۳۷۲ تهران .
- ۱۰- مجموعه قوانین بیمه .
- ۱۱- نشریه بیمه مرکزی ایران، فصلنامه بیمه مرکزی ایران، سال ۴، شماره ۱، ۳، ۴ .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل
فرم اشتراک فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق

مشخصات مشترک

نام: نام خانوادگی: نام سازمان (اشخاص حقوقی):
 نشانی: کد پستی: صندوق پستی:
 شماره تلفن: نشانی الکترونیکی: شماره‌های مورد نیاز:

بهای اشتراک هر شماره (با احتساب هزینه پستی) ۲۰/۰۰۰ ریال (۵۶۴۰ بانک ملی مرکزی - شعبه بابل)
 ضمناً به اطلاع علاقه‌مندان می‌رساند تعدادی از انتشارات مربوط به گذشته و پاره‌ای دیگر از انتشارات دانشکده موجود می‌باشد، در صورت نیاز می‌توانید با حوزه معاونت پژوهشی مکاتبه فرمائید.

فهرست کتابهای موجود انتشارات دانشگاه:

ردیف	عنوان کتاب	موضوع	مؤلف/مترجم	تاریخ چاپ	انتشارات
۱	آموزش قرآن مجید و علم تجوید	قرآنی	حاج حسن قلی‌پور	پائیز ۱۳۷۶	چاپخانه توحید
۲	کتاب فقه و فقهها	فقهی	دکتر جعفر هرندی	آذر ۱۳۷۴	// آذروش
۳	پژوهشنامه علمی - فرهنگی	پژوهشی	دانشگاه آزاد بابل	زمستان ۱۳۷۲	// توحید
۴	پژوهشنامه علمی - فرهنگی	پژوهشی	حوزه معاونت پژوهشی	زمستان ۱۳۷۵	// توحید
۵	زندگی‌نامه محقق کرکی	فقهی	دکتر جعفر هرندی	پائیز ۱۳۷۵	// رضایی
۶	فصلنامه علمی - پژوهشی (داخلی)	پژوهشی	حوزه معاونت پژوهشی	بهار ۱۳۷۷	// میث
۷	فصلنامه علمی - پژوهشی	پژوهشی	//	تابستان ۱۳۷۷	// میث
۸	سیمای دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل	سرریز واحد بابل	اردشیر فهام	بهار ۱۳۷۸	// میث
۹	فصلنامه علمی - پژوهشی (داخلی)	پژوهشی	حوزه معاونت پژوهشی	بهار ۱۳۷۸	انتشارات واحد
۱۰	فصلنامه علمی - پژوهشی (داخلی)	پژوهشی	//	بهار ۱۳۷۹	// میث
۱۱	فصلنامه واحد بابل (داخلی)	پژوهشی	//	بهار ۱۳۸۰	// میث
۱۲	مجموعه مقالات اسلامی شدن دانشگاه	مباحث اسلامی	دانشگاه آزاد بابل	۱۳۷۴	انتشارات دانشگاه
۱۳	سلول	پزشکی	مجید علی‌پور	پائیز ۱۳۸۱	میث
۱۴	فصلنامه واحد بابل	پژوهشی	حوزه معاونت پژوهشی	بهار ۱۳۸۱	انتشارات دانشگاه
۱۵	ریاضیات و کاربرد آن در مدیریت ۲	علوم پایه	سید احمد حسن‌پور	بهار ۱۳۸۲	انتشارات میث
۱۶	مجموع مقالات اولین همایش بیماریهای دام و طیور	پژوهشی	حوزه پژوهشی	۱۳۸۳	انتشارات بعث
۱۷	مجموع مقالات اولین همایش کتابخانه و تکنولوژی اطلاعات	پژوهشی	حوزه پژوهشی	۱۳۸۳	انتشارات بعث
۱۸	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق پیش شماره اول	پژوهشی	حوزه پژوهشی	زمستان ۱۳۸۳	انتشارات میث
۱۹	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق پیش شماره دوم	پژوهشی	حوزه پژوهشی	بهار ۱۳۸۴	قانت
۲۰	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق پیش شماره سوم	پژوهشی	حوزه پژوهشی	تابستان ۱۳۸۴	دانشگاه آزاد بابل
۲۱	اصول روشهای سید آریزان	شیلات	محمود اسداللهی	۱۳۸۳	میث
۲۲	اصول پزشکی و فیزیولوژی تغذیه طیور	طیور - دام	حمیدرضا علی‌اکبری‌پور	تابستان ۱۳۸۴	کمال الملک
۲۳	مقدمای بر جامعه شناسی جوانان	جامعه شناسی	منوچهر بهلولان	۱۳۸۴	کمال الملک
۲۴	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق شماره اول	پژوهشی	حوزه پژوهشی	پائیز ۸۴	//
۲۵	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق شماره دوم	پژوهشی	حوزه پژوهشی	زمستان ۸۴	انتشارات میث
۲۶	سیمای دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل	سرریز	حوزه پژوهشی	زمستان ۸۴	خاک ریز
۲۷	مجموعه مقالات تربیتی	علمی	حاج حسن قلی‌پور	زمستان ۸۴	خاک ریز
۲۸	آموزش قرآن مجید و علم تجوید	علمی	حاج حسن قلی‌پور	زمستان ۸۴	خاک ریز
۲۹	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق شماره سوم	پژوهشی	حوزه پژوهشی	بهار ۸۵	میث
۳۰	فصلنامه تخصصی فقه و مبانی حقوق شماره سوم	پژوهشی	حوزه پژوهشی	تابستان ۸۵	میث

ثرو بشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی